

EDYTA WOLTER*

Zawartość treści rocznika „Ochrona Przyrody” (1920–1928): problematyka ekologiczno-wychowawcza

Od 1920 r. na łamach „Ochrony Przyrody”¹ publikowano artykuły poświęcone ochronie środowiska życia. We wstępie pierwszego zeszytu² Władysław Szafer wyraził pogląd, że ochrona przyrody jest „[...] nagłą potrzebą zabezpieczenia przed groźbą zagłady najcenniejszych resztek polskiej przyrody”³, przede wszystkim lasów i zabytkowych parków. Dodał, że człowiek jest „[...] częścią przyrody – jest od niej zależny. Chcąc żyć w niej i z niej musi zachować miarę w niszczeniu”⁴.

Wśród autorów poszczególnych artykułów są: Jan Gwalbert Pawlikowski, wspomniany Władysław Szafer, Stanisław Sokołowski, Wiktor Kuźniar. Zostały tu także opublikowane ustawy dotyczące ochrony przyrody we Francji⁵, Szwajcarii⁶, Norwegii⁷ oraz informacje bieżące o artykułach poświęconych ochronie polskiej przyrody i odczytach⁸, które odbyły się w 1920 r.

Jan G. Pawlikowski w artykule pt. *O celach i środkach ochrony przyrody* wyjaśnił, że ochronę przyrody należy pojmować „[...] w ściślejszym swem właściwym znaczeniu, jako ochronę oblicza ziemi, liczy zaledwie lat kilkanaście. Można powiedzieć jest dzieckiem XX w.”⁹ Pawlikowski określił motywy ochrony przyrody: estetyczny (ochrona „swojszczyzny”), historyczno-pamiętkowy (stare drzewa, kamienie), przyrodniczo-naukowy (przedmiot badań naukowych). Nawiązał do idei tworzenia rezerwatów przyrody w Stanach Zjednoczonych

* Dr, Katedra Pedagogiki Społecznej i Pedagogiki Pracy, Wydział Nauk Pedagogicznych, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 01-938 Warszawa, ul. Wóycickiego 1/3.

¹ Organ Państwowej Tymczasowej Komisji Ochrony Przyrody w latach 1920–1925.

² Komitet Redakcyjny: Jan Gwalbert Pawlikowski, Eugeniusz Romer, Edward Schechtel, Stanisław Sokołowski, Władysław Szafer.

³ W. S z a f e r, *Wstęp*, „Ochrona Przyrody” [dalej: OP] 1920, z. 1, s. 3.

⁴ Tamże, s. 4.

⁵ Tamże, s. 57.

⁶ Tamże, s. 72.

⁷ Tamże, s. 76.

⁸ Tamże, s. 86–87.

⁹ J. G. P a w l i k o w s k i, *O celach i środkach ochrony przyrody*, tamże, s. 6.

Ameryki Północnej (Yellowstone) i Szwecji. Uzasadnił, że ochrona przyrody to problem przede wszystkim edukacyjny, tzn. „[...] wtedy tylko może być należyście przeprowadzona, kiedy wnika jako idea w szerokie masy i znajdzie podstawy w uczuciu miłości ziemi rodzimej [...] potrzeba usilnej propagandy słowem i pismem, pouczeń w szkołach [...]”¹⁰.

Artykuł Władysława Szafera pt. *Ochrona przyrody w Polsce* stanowi szkic historyczny ochrony przyrody na ziemiach polskich w zaborze pruskim, rosyjskim, austriackim. Autor tego artykułu nawiązał do twórczości i działalności znanego botanika H. Conwentza (zabór pruski)¹¹, K. Kulwiecia, J. Kołodziejczyka, Z. Woycickiego (zabór rosyjski)¹², A. Nowickiego M. Raciborskiego, J. Brunickiego (zabór austriacki)¹³ – podkreślił znaczenie ich dorobku naukowego w rozwoju ochrony przyrody w Polsce.

Stanisław Sokołowski w artykule pt. *O potrzebie zakładania rezerwatów leśnych* wyjaśnił, że w „[...] resztkach pradawnego lasu [...] botanik, zoolog i leśnik, geograf i estetyk znaleźć mogą nieprzebraną mnogość tematów do pracy, zagadnień do rozwiązania, motywów i wrażeń pobudzających twórczość”¹⁴. Natomiast Wiktor Kuźniar, zaprezentował działalność twórczą Mariana Raciborskiego na polu ochrony przyrody¹⁵.

W zeszycie drugim, wydanym w Krakowie w 1921 r., opublikowano przetłumaczone na język polski zagraniczne ustawy, dotyczące ochrony przyrody, z lat 1907–1912¹⁶, sprawozdanie z konferencji poświęconej ochronie przyrody, która odbyła się 3 i 4 grudnia 1921 r. w Berlinie¹⁷ oraz protokół z konferencji zorganizowanej przez Państwową Komisję Ochrony Przyrody w dniach 5–6 września 1920 r. w Zakopanem, a dotyczącej problematyki ochrony Tatr, przede wszystkim ochronie kozic i świstaków oraz komunikacji na Gubałówkę (kolejka linowa)¹⁸.

Artykuły natomiast poświęcono ochronie cisa, którego „[...] skazał człowiek w swem nieograniczonym samolubstwie na zatrącenie [...]”¹⁹ oraz wartości zwalczania szkodników²⁰, rezerwat miejskim²¹, przyrodzie w Czorsztynie²², ochronie modrzewia²³ i wrzosowiska nadmorskiego²⁴, rozmieszczeniu mikołajka na polskim

¹⁰ Tamże, s. 11.

¹¹ W. Szafer, *Ochrona przyrody w Polsce*, tamże, s. 12.

¹² Tamże, s. 15.

¹³ Tamże, s. 18.

¹⁴ S. Sokołowski, *O potrzebie zakładania rezerwatów leśnych*, tamże, s. 21.

¹⁵ W. Kuźniar, *Marian Raciborski jako pionier ruchu polskiego ku ochronie przyrody*, tamże, s. 24–27.

¹⁶ OP 1921, z. 2, s. 78–83.

¹⁷ Tamże, s. 84.

¹⁸ Tamże, s. 60–77.

¹⁹ S. Sokołowski, *Cis na ziemiach polskich w krajach przyległych*, tamże, s. 4–22.

²⁰ E. Lubicz Niezabitowski, *Szkodniki w gospodarstwie, przyczyny ich występowania oraz ich zwalczania przez ochronę drapieżnych i owadożernych zwierząt*, tamże, s. 23–27.

²¹ W. Kuźniar, *Rezerwat miejski na krzemionkach nad Wisłą*, tamże, s. 28–33.

²² S. Kulczyński, *Rezerwat w Czorsztynie*, tamże, s. 35–37.

²³ W. Szafer, *Ochrona modrzewia polskiego (LARIX POLONICA RAC.)*, tamże, s. 39–40.

²⁴ W. Kulesza, *Zagrożone wrzosowisko nadmorskie*, tamże, s. 41–43.

wybrzeżu²⁵ i brzozy czarnej w okolicy Nowego Targu²⁶, florze lasu lipowego w dolinie Popradu²⁷.

Kolejny rocznik (numer 3) otwiera artykuł Jana Gwalberta Pawlikowskiego, w którym autor wyjaśnił bariery, utrudniające prawidłowy rozwój ochrony przyrody w Polsce. Uzasadnił, że chociaż przyroda stanowi „[...] wspólne mieszkanie [...]” przez społeczeństwo jest traktowana jedynie jak „[...] sport lub maniactwo [...]”²⁸, co utrudnia rozwój idei ochrony przyrody. Podkreślił, że trzeba szanować zarówno przyrodę „[...] przeistoczoną [...]” przez pracę ludzką, jak i przyrodę pierwotną, dziką, ale idea ochrony przyrody dotyczy przyrody pierwotnej, niezmięnionej przez ludzi. Rozważając ten problem, nawiązał do ustaw zagranicznych (francuskiej, norweskiej, szwajcarskiej) oraz zagranicznych stowarzyszeń ochrony „swojszczyzny” i uogólnił, że podlegająca Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Państwową Komisja Ochrony Przyrody w projekcie przepisów organizacyjnych, jako przedmiot ochrony wymieniła „wszelkie twory przyrody, bądź pojedyncze, bądź ich zbiorowiska, a także całe krajobrazy i okolice, których zachowanie czy to ze względów przyrodniczo-naukowych, czy estetycznych, czy historyczno-pamiątkowych, czy ze względów na cechy swoiste – leży w interesie publicznym. Także w składzie osobowym komisji ta różnorodność motywów znalazła swój wyraz przez mianowanie członków również spoza sfer naukowo-przyrodniczych”²⁹.

J. G. Pawlikowski określił, że idea ochrony przyrody nie może ograniczać się do kreowania przepisów prawa i powoływania organizacji – lecz musi zdobyć uznanie społeczne, ponieważ „[...] najlepszą żandarmerią jest uświadomienie ogółu [...]”³⁰. Apelował także, że do aktywnej działalności na rzecz ochrony przyrody, twierdził, trzeba zachęcać uczonych, artystów, urzędników. Dzięki bowiem zaangażowaniu „[...] żywiołów obywatelskich [...]” inicjatywa i praca stowarzyszeń zostanie skoordynowaną i uzyska większą skuteczność wchodząc w bezpośredni stosunek z organizacją państwową. Ale organizacja ta dalszemi jeszcze niemi stara się wniknąć w społeczeństwo, na najbardziej nawet zapadłej prowincji [...]”³¹.

Pawlikowski uogólnił, że przepisy Państwowej Komisji Ochrony Przyrody zobowiązują do zakładania oraz zachęcania już istniejących stowarzyszeń: przyrodniczych, krajoznawczych, turystycznych do realizowania idei i praktyki w zakresie ochrony przyrody. Zwłaszcza, że ochrona „swojszczyzny” ma związek z postawami obywatelskimi i patriotycznymi, i nie może być uznawana „[...] za jakąś ezoteryczną ideę pielęgnowaną w zamkniętych konwentykłach”³²,

²⁵ S. Pawłowski, *O rozmieszczeniu mikołajka (eryngium maritimum)*, tamże, s. 44–45.

²⁶ E. L. Niezabitoński, *Brzoza czarna w okolicy Nowego Targu*, tamże, s. 46–47.

²⁷ B. Pawłowski, *Las lipowy w dolinie Popradu*, tamże, s. 49–59.

²⁸ J. G. Pawlikowski, *Spółeczna organizacja ochrony przyrody*, OP 1922, nr 3, s. 3.

²⁹ Tamże, s. 5.

³⁰ Tamże, s. 6.

³¹ Tamże, s. 7.

³² Konwentykiel (łac. *conventiculum*), przest. i żart. zebranie poufne, dawn. zebranie sekty

bo wtedy minęłaby się ze swoim powołaniem, tak jak etyka, gdyby chciała być pielęgnowana tylko w kołach specjalnych etyków [...]”³³.

W następnych artykułach, opublikowanych na łamach „Ochrony Przyrody” w 1922 r. – Władysław Szafer zaprezentował linię rozwojową idei ochrony przyrody³⁴, Kazimierz Zbigniew Gottwald – najstarsze polskie ustawy ochrony przyrody³⁵, Witold Kulesza wyjaśnił problematykę dotyczącą ochrony roślin³⁶, Konstanty Stecki napisał o tatrzańskim świstaku³⁷, Edward Lubicz Niezabitowski o konieczności ochrony podhalańskich torfowisk³⁸, Bogumił Pawłowski przekazał wiedzę dotyczącą konieczności ochrony roślin w okolicy Nowego Sącza³⁹, Kazimierz Demel o rezerwacie leśnym w Pilawinie na Wołyniu⁴⁰, Ludwik Sitowski o przyrodzie pienińskiej⁴¹, Stanisław Kulczyński napisał o projekcie rezerwatu w Pieninach⁴², Jan Malitowski przekazał cenne informacje o lesie cisowym w Jasieniu⁴³, Adam Wodziczko opublikował sprawozdanie z wycieczki (związanej z realizowaniem celów ochrony przyrody)⁴⁴, Stanisław Łabendziński – projekt rezerwatu⁴⁵, Kazimierz Rouppert uprzyściplenił wiedzę oraz fotografię rzadko spotykanych darów natury w Bigoszwówe⁴⁶, natomiast Bolesław Hryniewiecki opisał dziewiętnaście amerykańskich parków narodowych⁴⁷. Wymienione artykuły zostały zwieńczone przepisami prawa, które obowiązują w Parku Narodowym w Yellowstone⁴⁸ oraz sprawozdaniem z prac komisji parku narodowego w Szwajcarii⁴⁹.

religijnej. Por. W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Warszawa 2007, s. 310.

³³ J. G. Pawlikowski, *Spółeczna organizacja ochrony przyrody*, OP 1922, nr 3, s. 9.

³⁴ W. Szafer, *Uwagi o celach i organizacji badań naukowych w polskich parkach natury*, tamże, s. 10–15.

³⁵ K. Z. Gottwald, *Najstarsze ustawy ochronne w dawnej Polsce*, tamże, s. 16–17.

³⁶ W. Kulesza, *Kilka uwag w sprawie ochrony roślin zarodnikowych*, tamże, s. 17–21.

³⁷ K. Stecki, *O świstaku w Tatrach*, tamże, s. 22–26.

³⁸ E. L. Niezabitowski, *Wysokie torfowiska Podhala i konieczność ich ochrony*, tamże, s. 26–34.

³⁹ B. Pawłowski, *Ochrony godne zbiorowiska roślinne w powiecie Nowosądeckim*, tamże, s. 35–42.

⁴⁰ K. Demel, *Rezerwat leśny i zwierzyńiec w Pilawinie na Wołyniu (opis z r. 1916)*, tamże, s. 42–47.

⁴¹ L. Sitowski, *Charakter i osobliwości przyrody pienińskiej*, tamże, s. 47–55.

⁴² S. Kulczyński, *Projekt rezerwatu w Pieninach*, tamże, s. 55–58.

⁴³ J. Malitowski, *Las cisowy w Jasieniu*, tamże, s. 58–61.

⁴⁴ A. Wodziczko, *Sprawozdanie z wycieczki po Pomorzu odbytej w celach ochrony przyrody*, tamże, s. 61–70.

⁴⁵ S. Łabendziński, *Projekt rezerwatu na Wielkiej Kępie w Ostromecku nad Wisłą*, tamże, s. 70–73.

⁴⁶ K. Rouppert, *Kamień-grzyb w Bigoszwówe*, tamże, s. 73.

⁴⁷ B. Hryniewiecki, *Rezerваты czyli „parki narodowe” w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej*, tamże, s. 79–86.

⁴⁸ Zostały przetłumaczone przez J. Lilpoppa, tamże, s. 86.

⁴⁹ J. Lilpopp, *Ze sprawozdania Komisji Szwajcarskiego parku narodowego za lata 1919 i 1920*, tamże, s. 88–89.

Część „[...] urzędowa [...]”⁵⁰ omawianego numeru rocznika zawiera: pisma, protokoły z konferencji, rozporządzenia, sprawozdania związane z ochroną przyrody. Natomiast w dziale pt. „Wiadomości bieżące” poinformowano czytelników o odbytych wykładach akademickich na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Poznańskiego w roku akademickim 1921/1922, które zostały zrealizowane przez A. Wodczickę i B. Hryniewieckiego (jedna godzina tygodniowo) na temat *Roślinne zabytki przyrody Wielkopolski i Pomorza*⁵¹.

W czwartym zeszycie „Ochrony Przyrody” z 1924 r. opublikowano liczne artykuły zawierające profesjonalnie opracowane opisy, informacje i postulaty, dotyczące ochrony przyrody oraz czarno-białe zdjęcia flory i fauny. Napisano o roli zoologii na polu ochrony przyrody⁵², planie utworzenia rezerwatu na jeziorze Wigierskim⁵³ oraz o okolicznej roślinności⁵⁴, ochronie głazów lodowcowych⁵⁵, historii ochrony Tatr⁵⁶, dorzeczu⁵⁷ i dolinach Prądnika⁵⁸, faunie okolic Ojcowa⁵⁹, uzdrowisku⁶⁰ i postulatach ochrony roślinności Ojcowa⁶¹, a także o miejscach występowania rzadkich okazów roślinności⁶².

Szczególną uwagę zwraca artykuł Adama Wodczicki, w którym rozważając wartość chronienia środowiska życia, sformułował następujący wniosek: „[...] przyroda jest bowiem harmonijną całością, w której każda istota żywa ma pewne zadanie do spełnienia i nie można usunąć żadnego ogniwa, by całość nie ucierpiała lub nie uległa zmianom [...]”⁶³. A. Wodczicko swoją twórczą refleksję zwieńczył licznymi załącznikami pism, m.in. do Kuratorium Ochrony Przyrody w Poznaniu, Państwowego Muzeum Przyrodniczego w Warszawie oraz Państwowej Komisji Ochrony Przyrody w Krakowie⁶⁴.

⁵⁰ Tamże, s. 90–94.

⁵¹ Tamże, s. 95–99.

⁵² A. Jakubski, *Rola zoologii w zadaniach ochrony przyrody*, OP 1924, z. 4, s. 3–18.

⁵³ B. Hryniewiecki, A. Lityński, *Plan utworzenia rezerwatu na jeziorze Wigierskim*, tamże, s. 18–21. Por. A. Lityński, *Jezioro Wigry jako rezerwat*, tamże, s. 27–35.

⁵⁴ B. Hryniewiecki, *Roślinność okolic jeziora Wigierskiego z punktu widzenia rezerwatu*, tamże, s. 21–26.

⁵⁵ J. W. Szulczewski, *W sprawie ochrony głazów lodowcowych Wielkopolski*, tamże, s. 35–40.

⁵⁶ K. Stecki, *Kartka z historii idei ochrony Tatr*, tamże, s. 43–46.

⁵⁷ J. Smoleński, *Budowa i rzeźba dorzecza Prądnika*, tamże, s. 69–75.

⁵⁸ S. Krukowski, *Doliny Prądnika i Sąspówki jako teren przedhistoryczny*, tamże, s. 85–92.

⁵⁹ J. Stach, *Charakterystyka fauny okolic Ojcowa*, tamże, s. 82–85.

⁶⁰ W. Piotrowski, *Regulacja uzdrowiska w Ojcowie w stosunku do ochrony miejscowej przyrody*, tamże, s. 97–98.

⁶¹ B. Pawłowski, *Osobliwości roślinnej szaty Ojcowa i postulaty ich ochrony*, tamże, s. 75–82.

⁶² K. Simm, *Hacquetia epipactis w okolicy Cieszyna*, tamże, s. 98–100; T. Wiśniewski, *Kilka szczegółów o jodle w puszczy Białowieskiej*, tamże, s. 100–103; Prof. Eisenreich, *Ochrony godne osobliwości przyrodnicze na Polskim Górnym Śląsku* (tłum. z języka niemieckiego dr S. Łabendziński), tamże, s. 103–107.

⁶³ A. Wodczicko, *Tępienie szkodników rybnych wobec ustaw o ochronie ptactwa i postulatów ochrony przyrody*, tamże, s. 47.

⁶⁴ Tamże, s. 63.

Oprócz artykułów, na łamach omawianego rocznika opublikowano przepisy prawne, dotyczące ochrony przyrody (zarządzenia, rozporządzenia, okólniki) oraz sprawozdania z posiedzeń, wycieczek, z Międzynarodowego Kongresu Ochrony Przyrody (Paryż, 31 maja – 3 czerwca 1923)⁶⁵ i uchwał I Sekcji⁶⁶, gdy podczas obrad uczestnicy dyskutowali o ochronie fauny. A także wiadomości bieżące o terminach konferencji nt. ochrony przyrody oraz dotyczące Towarzystwa Przyrodniczego w Kielcach, Związku Kół Przyrodniczych Polskiej Młodzieży Akademickiej, Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem⁶⁷. Całość wieńczy bogaty spis publikacji⁶⁸ o ochronie przyrody na łamach periodyków, takich jak m.in. „Orli Lot”, „Ziemia”, „Przyroda i Człowiek”, „Iskry”, wśród których są także tytuły artykułów autorów zagranicznych.

Zeszyt piąty „Ochrony Przyrody” – opublikowany w 1925 r. – inicjuje interesujący ze względu na przedmiot edukacji ekologicznej artykuł Mariana Sokołowskiego o konieczności realizowania ochrony przyrody w ramach programów szkolnych. Autor, wyjaśniając metody kształcenia w zakresie ochrony środowiska życia, podkreślił, że „przyszłość ochrony przyrody leży [...] w jak najżywszym współdziałaniu mas obywatelskich, a nie w rozporządzeniach i zakazach policyjnych! Oto są powody [...], aby ochroną przyrody, tym chlubnym dorobkiem nowoczesnego człowieka, zajęła się Macierz, wychowująca młode pokolenie – Szkoła i wprowadziła ją do programu pracy nauczycielskiej”⁶⁹. Sokołowski dodał, że można zarówno wprowadzić osobny przedmiot, jak i realizować treści dotyczące edukacji ekologicznej do ochrony przyrody w ramach kilku przedmiotów kształcenia szkolnego, np. na lekcjach przyrody, geografii, historii, literatury i języka polskiego.

Nauczyciele przyrody mają szczególne możliwości realizowania tej problematyki, m.in. podczas omawiania poszczególnych grup roślin i zwierząt, gdy można wskazać gatunki chronione (takie jak np. żubr, bóbr, kozica, świstak) oraz „[...] prawa wszystkich stworzeń do życia i obowiązków człowieka względem przyrody”⁷⁰. Mogą wyjaśnić młodzieży, że kulturowo ukształtowany światopogląd antropocentryczny jest przyczyną wielu uprzedzeń⁷¹ i „[...] niesprawiedliwości ludzkiej wobec zwierząt [...]”, złego ich traktowania, zabijania dla korzyści materialnych.

⁶⁵ J. Smoleński, *Sprawozdanie z międzynarodowego Kongresu Ochrony Przyrody*, tamże, s. 110–112.

⁶⁶ J. Szolcman, *Sprawozdanie z uchwał I Sekcji (FAUNA) Międzynarodowego Kongresu Ochrony Przyrody w Paryżu 1923 r.*, tamże, s. 113–114.

⁶⁷ *Wiadomości bieżące*, tamże, s. 126–135.

⁶⁸ Między innymi artykuł M. Sokołowskiego pt. *Idea ochrony przyrody a młodzież* („Orli Lot” 1923) oraz artykuł J. Kołodziejczyka pt. *Przyroda i Człowiek* („Iskry” 1924).

⁶⁹ M. Sokołowski, *O wprowadzeniu ochrony przyrody do nauczania szkolnego*, OP 1925, z. 5, s. 4.

⁷⁰ Tamże, s. 5.

⁷¹ Sokołowski wyjaśnił, że ludzie traktują myszy polne jako szkodnika. Natomiast mysz jest bardzo pożyteczna dla wielu zwierząt, takich jak jeże, sowy, myszy ze względu na samoregulację stosunków życiowych w środowisku życia.

Poza tym człowiek – systematycznie niszcząc pierwotną roślinność i obsiewając obszary tym samym gatunkiem zbóż lub drzewostanów – pomaga gwałtownemu rozmnożeniu owadów.

Nauczyciele podczas lekcji z przyrody powinni uzasadniać konieczność ochrony zwierząt przed ludzkim okrucieństwem, takim jak przymusowe tuczenie drobiu oraz podczas źle zorganizowanego transportu zwierząt. Sokołowski wyraził, że powinni „[...] wpajać wstręt do łowów i rybołówstwa jako sportów. Jest to jeden ze smutnych doprawdy objawów drzemającej w duszy człowieka dzikości, która z mordowania bezbronnych zwierząt czyni – zabawę!”⁷². Powinni także uświadomić swoim uczniom, że chociaż zielnik jest cenionym środkiem dydaktycznym w procesie kształcenia, to jednak masowe zbieranie roślin, zwłaszcza gatunków chronionych, zagraża dzikiej florze. Sokołowski nawiązał do doświadczeń szkół szwajcarskich i zaproponował, aby wprowadzać do polskich szkół zielniki biologiczne⁷³, które prezentują poszczególne zjawiska z życia roślin.

Według Mariana Sokołowskiego zagadnienia z zakresu edukacji ekologicznej, ochrony przyrody można sprawnie realizować podczas lekcji z zoologii – w procesie poznawania zwierząt, płazów, gadów, ryb i aby wyjaśnić uczniom, że nie należy nieumiejętnie zakładać sztucznych siedlisk (takich jak: akwaria, terraria) oraz nie należy więzić dzikich zwierząt w klatkach. Nauczyciele powinni natomiast realizować proces wychowania związany z kształtowaniem woli pozytywnego działania na rzecz środowiska życia, pozytywnych emocji, zamiłowania do zwierząt i – jak już wspomniano – wykorzeniać niesłuszne do nich uprzedzenia (m.in. do węży, jaszczurek, żab)⁷⁴.

Pomyślnemu zrealizowaniu procesu dydaktyczno-wychowawczego służą nie tylko treści kształcenia zawarte w podręcznikach szkolnych, książkach, czasopismach oraz przepisach prawa ochrony przyrody, ale także doświadczenia i przemyślenia na podstawie pogadań, przyrodniczych porad szkolnych oraz wycieczek⁷⁵. Nauczyciele przyrody mają więc kwalifikacje zawodowe nie tylko w zakresie edukacji ekologicznej dzieci i młodzieży, ale także, co podkreślił So-

⁷² M. Sokołowski, *O wprowadzeniu ochrony przyrody do nauczania szkolnego*, OP 1925, z. 5, s. 8.

⁷³ Zielnik biologiczny, to zbiór roślin suszonych, lub ich części, które przez ich dobór służą pomocą dydaktyczną podczas nauki szkolnej. Jest cenionym środkiem dydaktycznym, ponieważ nie zawiera roślin objętych ochroną, a wszystkie zjawiska z zakresu biologii i morfologii można wyjaśnić na przykładach „[...] pospolitych [...]” roślin – z okolicznych pól, lasów, rowów przydrożnych i bagien. Oprócz zielników biologicznych, zbieranych przez uczniów w szkole powinien być zielnik wzorowy, założony pod kierunkiem nauczyciela. Por. tamże, s. 9.

⁷⁴ Tamże, s. 11.

⁷⁵ Marian Sokołowski wyjaśnił, że korzystnym doświadczeniem, ze względów dydaktyczno-wychowawczych są osobiste doświadczenia uczniów podczas wycieczek do rezerwatu przyrody (obszaru objętego ochroną, ze względu na występowanie w stanie zbliżonym do naturalnego ekosystemów, gatunków roślin i zwierząt, obiektów przyrody o dużej wartości przyrodniczej, krajobrazowej, naukowej), pomnika przyrody (są nimi np. stare, okazałe drzewa i krzewy, źródła, wodospady, skałki, jary, głązy narzutowe, jaskinie).

kołowski, mogą „urządzić tzw. szkolny rezerwat [...] w otoczeniu miasta [...] które mogłaby szkoła [...] zakupić lub wypożyczyć [...] i zamienić w mały rezerwat, chroniony przed wypasaniem i wydeptywaniem [...], wzbogacony stopniowo rzadszymi gatunkami roślin rosnącymi w okolicy [...]”⁷⁶. Poza tym powinni zachęcać swoich uczniów do pielęgnowania roślin doniczkowych i w ogródkach szkolnych, sadzenia drzewek owocowych, dokarmiania ptaków i zwierząt, realizowania „[...] współpracy z przyrodą [...]” na zebraniach uczniowskich kółek przyrodniczych.

Marian Sokołowski podkreślił, że wycieczki przyrodnicze są uwzględnione w programach szkolnych, trzeba „[...] więc tylko o nadanie im charakteru bardziej ochroniarskiego [...]”⁷⁷ i problematykę dotyczącą ochrony przyrody realizować także w ramach treści kształcenia z geografii, gdy nauczyciel podczas omawiania przyrody różnych krajów oraz zagadnień związanych z zasobami naturalnymi poszczególnych regionów może nawiązać do istniejących parków natury, rezerwatów flory pierwotnej i objętych ochroną zwierząt. Natomiast nauczyciel realizujący treści kształcenia z historii może wyjaśnić swoim uczniom kulturowe uwarunkowania myślenia w kategoriach ekologicznych w procesie rozwoju cywilizacyjnego społeczeństw. Nawiązując do pierwszych ustaw nakazujących ochronę cennych gatunków zwierząt, roślin i drzew, powinien zachęcić swoich uczniów do opracowywania referatów, poświęconych problematyce ochrony przyrody w poszczególnych epokach historycznych. Nauczyciel literatury i języka polskiego powinien natomiast podczas lekcji szkolnych podkreślać, wyjaśniać i nauczyć rozumieć motywy przyrodnicze w poszczególnych dziełach, zwłaszcza utworach poetyckich polskich i zagranicznych autorów.

Jeśli chodzi o podręcznik szkolny z zakresu edukacji ekologicznej, Sokołowski wyjaśnił, że należy opracować dzieło bogato ilustrowane, ujmujące problematykę wszechstronnie, a więc także z uwzględnieniem historycznych uwarunkowań, organizacji i ustawodawstwa w różnych krajach, prezentacją parków natury na podstawie literatury polskiej i zagranicznej. Według Sokołowskiego napisaniem i wydaniem podręcznika powinno zająć się Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w porozumieniu z organizacjami ochrony przyrody – państwowymi i społecznymi. Nowy przedmiot ma być realizowany „[...] na stopniu niższym i na wyższym [...] Ilość godzin tygodniowo, jaka przypadłaby temu nowemu przedmiotowi, nie musiałaby być wcale dużą”⁷⁸. Poza tym postulował wprowadzenie „[...] dnia ochrony przyrody [...]”⁷⁹, który można poświęcić na oglądanie filmów przyrodniczych, wykłady, prezentacje piosenek i utworów poetyckich o treści przyrodniczej, na gry i zabawy – w celu obudzenia szacunku dla

⁷⁶ M. Sokołowski, *O wprowadzeniu ochrony przyrody...*, s. 14.

⁷⁷ Tamże, s. 15.

⁷⁸ Tamże, s. 18.

⁷⁹ Marian Sokołowski wyjaśnił, że dni ochrony przyrody wprowadzono do szkół szwajcarskich 31 maja 1912 r.

idei ochrony przyrody, zachęcania dzieci i młodzieży do zakładania uczniowskich kół ochrony przyrody, sadzenia drzewek, dokarmiania ptaków, czytania książek, „[...] propagandy ochrony przyrody w czasie wakacji [...]”⁸⁰. Sokołowski uogólnił, że problematykę dotyczącą edukacji ekologicznej do ochrony środowiska życia trzeba realizować wszechstronnie, wieloaspektowo i z ogromnym zaangażowaniem społecznym.

Oprócz analizowanego artykułu na łamach rocznika z 1925 r. opublikowano szereg innych artykułów, w których podjęto takie zagadnienia, jak: rola Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem w ochronie przyrody Tatr⁸¹, ochrona ptaków i lasów w Tatrach⁸², ochrona brzozy niskiej w Wielkopolsce⁸³, rezerwat leśny w Piwnicach pod Toruniem⁸⁴, ochrona przyrody nieożywionej⁸⁵, ochrona przyrody zagranicą⁸⁶, ochrona wszelkich „[...] osobliwości przyrody [...]”⁸⁷.

W urzędowej części rocznika opublikowano rozporządzenia, okólniki, sprawozdania, obwieszczenia dotyczące ochrony przyrody oraz krótkie sprawozdania, protokoły z posiedzeń Państwowej Komisji Ochrony Przyrody. Natomiast w dziale zatytułowanym „Wiadomości bieżące” jest dużo cennych informacji, m.in. o działalności „Kółka Przyrodniczego im. Jędrzeja Śniadeckiego” uczniów VII gimnazjum we Lwowie, które zostało założone 10 września 1924 r. w celu kształtowania świadomości ekologicznej, zwłaszcza przyrody ojczystej. Posiedzenia odbywały się raz na tydzień lub co drugi tydzień. Podczas posiedzeń wyświetlano przeźroczka, prezentowano referaty ekologiczne pt. *Puszcza Białowieska jako park narodowy, Świstak, Tatry, Ochrona ptaków w zimie, Szkodniki w gospodarstwie i ich zwalczanie, Nasze ptaki pożyteczne, Łoś, Sprawa Jaworzyny i Morskiego Oka, O ochronie Tatr*. Organizowano wycieczki nad morze i w góry.

Wśród wiadomości bieżących są także informacje dotyczące działalności Towarzystwa Dendrologicznego we Lwowie na polu ochrony przyrody i edukacji ekologicznej oraz Towarzystwa Ochrony Przyrody w Ciechocinku, które powołano w marcu 1925 r. w celu zainteresowania nauczycieli problematyką ochrony przyrody, zwalczania tępienia ptaków i niszczenia drzewek. Towarzystwo wydało odezwę pt. *Chrońmy przyrodę ojczystą i jej zabytki!*, za pomocą której zwróciło się z apelem do wszystkich mieszkańców „[...] niziny Ciechocińskiej [...]”

⁸⁰ M. Sokołowski, *O wprowadzeniu ochrony przyrody...*, s. 19.

⁸¹ J. Zborowski, *Muzeum Tatrzańskie i ochrona Tatr*, tamże, s. 20–33.

⁸² J. Domaniewski, *Kilka słów w sprawie ochrony ptaków i lasów tatrzańskich*, tamże, s. 37–41; tenże, *W sprawie ochrony Tatr*, tamże, s. 41–48.

⁸³ A. Wodiczko, *Stanowiska brzozy niskiej (Betula humilis) w Wielkopolsce i ich ochrona*, tamże, s. 50–55.

⁸⁴ Tenże, *Rezerwat leśny w Piwnicach pod Toruniem*, tamże, s. 56–58.

⁸⁵ S. Kreutz, *W sprawie ochrony przyrody nieożywionej*, tamże, s. 58–68.

⁸⁶ J. Lilpop, *Włoski Park Narodowy w Abruzzach*, tamże, s. 76–77.

⁸⁷ H. Gąsiorowski, *Podziemne jezioro w krasie gipsowym w Siesławicach jako osobliwość przyrody*, tamże, s. 33–37; J. W. Szulcowski, *Brząk (Pirus torminalis) w Wielkopolsce*, tamże, s. 48–49; W. Kulesza, *Malina Moroszka (Rubus chamaemorus) na wrzosowisku Bielawskim*, tamże, s. 68–72.

(zwłaszcza do młodzieży), aby starano się poznać i pokochać bogactwo przyrody, nie okaleczać ptaków i zwierząt, nie niszczyć drzew i gniazd, nie wybierać z nich jaj oraz piskląt. Towarzystwo Ochrony Przyrody w Ciechocinku skierowało prośbę również do osób starszych „by nierozważnem strzelaniem i kaleczeniem ptaków nie wyrządzali krzywdy przyrodzie i nie dawali złego przykładu. Więcej serca, więcej ludzkości! Prawo do bytu mają zwierzęta!”⁸⁸ W odezwie zapisano, że chodzi o rozwój przyrody ojczystej – ogrodów, sadów, lasów, parków, drzew przydrożnych, zwierząt, zabytków oraz o estetyczny wygląd miast i wsi, których wygląd zależy przede wszystkim od kultury mieszkańców.

Na łamach rocznika poinformowano także czytelników, że redakcja „Przyrody i Techniki” ogłosiła konkurs ochrony przyrody z trzema nagrodami dla tych, którzy do 1 października 1925 r. zgłoszą założenie koła miejscowego z pisemną deklaracją, że w ciągu pięciu lat wykupią lub wydzierzawią (co najmniej na pięć lat), przyrodniczo ważny obiekt i zadeklarują jego ochronę. W wiadomościach bieżących napisano również, że Państwowa Komisja Ochrony Przyrody prowadzi korespondencję oraz wymianę wydawnictw z pokrewnymi organizacjami na całym świecie, szczególnie w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, Szwajcarii, Francji, Rumunii, Włoszech, Niemczech. Ponadto umieszczono cenne informacje o ochronie „[...] zabytków przyrody [...]” oraz napisano o konsekwencjach dewastowania przyrody⁸⁹.

Trzeba podkreślić, że Państwowa Tymczasowa Komisja Ochrony Przyrody funkcjonowała na podstawie swojego statutu do połowy 1925 r., następnie uzyskała prawnie ustaloną organizację – rozporządzeniem Rady Ministrów z 10 czerwca 1925 r.⁹⁰ – jako Państwowa Rada Ochrony Przyrody. Po reorganizacji nadal wydawano rocznik pt. „Ochrona Przyrody”, a jego szósty zeszyt z 1926 r.

⁸⁸ *Wiadomości bieżące*, tamże, s. 101.

⁸⁹ Tamże, s. 104–105.

⁹⁰ Na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 10 czerwca 1925 r. w sprawie zmiany statutu organizacyjnego Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego – „sprawy dotyczące ochrony przyrody” przydzielono Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (w szczególności jego Wydziałowi Nauki). Ministerstwu podlegała państwowa organizacja ochrony przyrody, do zadań której należało: wyszukiwanie „tworów przyrody”, które zasługują na ochronę oraz ich zabezpieczenie, prowadzenie ich inwentaryzacji, czuwanie nad stanem przedmiotów chronionych i nad skutecznością ich zabezpieczenia, kreowanie opinii w sprawie ochrony lub wyjęcia spod ochrony oraz udzielania pozwoleń na zmiany w przedmiotach chronionych – w sprawie rozciągnięcia ochrony na zagrożone gatunki roślin i zwierząt, następnie czuwanie nad skutecznością ustaw ochronnych i sprawnością ich stosowania, szerzenie w społeczeństwie zadań i metod idei ochrony przyrody wraz z inicjowaniem powstawania społecznych organizacji ochronnych i utrzymywania z nimi kontaktu, udzielania fachowych porad oraz wypracowanie projektów ustaw i rozporządzeń dotyczących ochrony przyrody, czuwanie, aby akty ustawodawcze, rozporządzenia rządowe uwzględniały ochronę przyrody. W Polsce organem wykonawczym jest urząd, noszący tytuł Delegata Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do Spraw Ochrony Przyrody i „...jest w stosunku do Rady Ochrony Przyrody, która ma funkcję doradczą, organem wykonawczym, jednakże właściwa egzekutywa należy do władz administracyjnych. W paragrafie 2, ust. 2 rozp. R. M. z 10 VI 1925 [...] delegat donosi o każdym zagrożeniu lub naruszeniu przedmiotów ochronie poddanych lub na ochronę zasługujących, właściwym władzom administracyjnym [...]”. Por. J. G. Pawlikowski, *O prawie ochrony przyrody*, OP 1926, z. 6, s. 7–8.

zainicjowano artykułem Jana Gwalberta Pawlikowskiego poświęconym prawnym aspektom ochrony przyrody. Pawlikowski wyjaśnił, że ze względu na cele gospodarcze i związane ze zdrowiem oraz bezpieczeństwem publicznym, obroną państwa – można uznać, że prawie wszystkie ustawy mają charakter ochronny, ale „[...] we właściwym znaczeniu [...] rozumie się przez nie chronienie przyrody dla niej samej, bez względu na jej wartości gospodarcze i użytkowe [...] natury idealnej, a można je podzielić na grupy następujące: 1. motyw przyrodniczo-naukowy, 2. motyw historyczno-pamiętkowy, 3. motyw estetyczno-krajobrazowy, 4. motyw (niekoniecznie pokrywający się z motywem estetycznym) zachowania swoistych cech krajobrazu. Przez ochronę przyrody we właściwym ściślejším znaczeniu, rozumiemy tedy ochronę dla motywów natury idealnej, niegospodarczej [...]. Dziedzina ustawodawstwa ochronnego zaczyna się tam, gdzie chodzi o umożliwienie ochrony przyrody niezależnie od woli właściciela (względnie posiadacza praw użytkowania), lub nawet wbrew jego woli. [...] Ochrona przyrody nie jest bowiem sprawą gospodarczą, ale sprawą kulturalną, całkiem analogicznie do ochrony zabytków kultury i sztuki”⁹¹. Pawlikowski uzasadnił, że w posiedzeniach Państwowej Rady Ochrony Przyrody powinni brać udział delegaci wszystkich ministerstw (którzy są referentami spraw ochrony przyrody w swoim ministerstwie), ponieważ ochrona przyrody⁹² ma związek z wieloma dziedzinami życia.

W badanym numerze rocznika kolejne artykuły poświęcono problematyce rezerwatów przyrody⁹³, ochronie roślin⁹⁴, środowisku przyrody w poszczególnych regionach Polski⁹⁵. Napisano o państwowej ochronie przyrody w Belgii, ochronie przyrody w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, w wolnym mieście Gdańsk oraz w okolicach Zurychu. Podobnie jak w poprzednich zeszytach,

⁹¹ Tamże, s. 4, 6.

⁹² Granica między pojęciem ochrony gatunkowej a indywidualnej jest „płynna”. Ochrona gatunkowa odnosi się do przyrody żywej i martwej, najczęściej roślin i zwierząt. Ochrona indywidualna w „[...] przeciwieństwie do ochrony gatunkowej, ochronę tworów indywidualnie wskazanych, czy nimi będą twory poszczególne, czy ich zbiorowiska i całe przestrzenie ziemi [...]”, tamże, s. 18. Ochrona rezerwatowa opiera się na przepisach odmiennych, dotyczy obszarów kraju, uznanych „[...] za wymagające ze względu na zachowanie swych szczególnie cennych cech przyrodzonych, wyjątkowej opieki, wtedy stosowanie ochrony indywidualnej staje się nadzwyczaj uciążliwe a często niepodobne do wykonania. Okolice takie powinny być bez względu na stosunki własności traktowane jako egzemplje z pod prawa pospolitego i poddane specjalnym przepisom prawnym. W ten sposób dla tych okolic postanowione zostają specjalne modyfikacje ustaw rozmaitego rodzaju, jako to ustawy budowlanej, drogowej, lasowej, łowieckiej, wodnej, górniczej, rybackiej [...]”, tamże, s. 21.

⁹³ S. Kulczyński, A. Kozikowski, T. Wilczyński, *Czarna Hora jako rezerwat przyrodniczy*, tamże, s. 23–34; B. Rydzewski, *Świtez nowogródzka jako rezerwat przyrody*, tamże, s. 50–52; K. Karpowicz, *Świtez jako rezerwat*, tamże, s. 63–67; A. Kozłowska, *Rezerwat stepowy w Jaksicach w ziemi Miechowskiej*, tamże, s. 68–72; H. Gąsiorowski, *Z naszych rezerwatów cisowych*, tamże, s. 79–84.

⁹⁴ A. Wodiczko, *Ochrona pierwotnej szaty roślinnej na Pomorzu*, tamże, s. 35–50; J. Kłodziejczyk, *Osobliwości przyrody Świtezi nowogródzkiej*, tamże, s. 53–63.

⁹⁵ S. Krzemieniowski, *Chomiec w Krzywczycach pod Lwowem (Na podstawie referatów prof. dra J. Łomnickiego i dra Wilczyńskiego)*, tamże, s. 72–75; M. Nowiński, *Las klasztorny pod Leżajskiem*, tamże, s. 75–79; H. Szafrańska, *Łąki nad ujściem Piaśnicy*, tamże, s. 85–87.

w części urzędowej opublikowano rozporządzenia, uchwały, okólniki oraz informacje o wystawach, sprawozdania z konferencji. Natomiast w części zatytułowanej „Wiadomości bieżące” są syntetycznie ujęte sprawozdania z działalności towarzystw ochrony przyrody, kół, kółek oraz sekcji przyrodniczych, poza tym informacje o pracach naukowych⁹⁶, książkach, przykładach dewastowania dóbr przyrody w Polsce – np. o niszczeniu cisów w Tatrach, udaremnieniu projektu budowy prywatnego, drewnianego schroniska na ryglu Czarnego Stawu pod Kościelcem – podjętego przez współwłaścicieli gruntów na Hali Gąsienicowej⁹⁷. Analizowany numer rocznika wieńczę informacje ujęte tytułem „Głosy prasy”⁹⁸ o ochronie przyrody w Polsce i zagranicą oraz odczytach – w cezurze od 31 marca 1925 do 1 lipca 1926 r. w Bydgoszczy⁹⁹, Ciechocinku¹⁰⁰, Częstochowie¹⁰¹, Gor-

⁹⁶ Rozprawy naukowe, dotyczące ochrony przyrody w Polsce: S. B e ł z e c k i, *Udział nauczycieli w badaniach florystycznych na prowincji* („Życie Szkolne” 1926, nr 1, 2); J. B u ł h a k, *O krajobrazie nowogrodzkiem* („Ziemia” 1925, nr 10–12); K. D o m i n, *Tatrzańskie obrazy* (Praha 1926); W. G o e t e l, *Parki Narodowe na pograniczu polsko-czesko-słowackim* („Tygodnik Ilustrowany” 1926, nr 23); W. J e d l i ŋ s k i, *O organizacji i ochronie rezerwatów leśnych* („Las Polski” 1925, nr 7); R. K o b e n d z a, *Modrzewina w Małej Wsi pod Grójcem* („Las Polski” 1925, nr 8); J. K o ł o d z i e j c z y k, *Flora ziemi nowogrodzkiej* („Ziemia” 1925, nr 10–12); W. K u l e s z a, *Przyczynek do znajomości flory okolic Piotrkowa Trybunalskiego i Radomska* („Kosmos” 1925, t. 50, z. 1); E. L a n d, *Kilka słów o Puszczy Jodłowej* („Ziemia” 1925, nr 9); M. A. L i b e r a k, *Projekt ustroju Nadleśnictwa Dóbr Zakopane* (Nakład Biblioteki Kórnickiej, Zakopane 1926); S. M a ł k o w s k i, *O ochronie pomników przyrody nieożywionej w Polsce* („Poradnik dla samouków”, t. 5, Warszawa 1925); S. M a ł k o w s k i, *O największym głazie narzutowym na ziemiach polskich* („Ziemia” 1926, nr 12); S. M a ł k o w s k i, *Wielki głaz piaszkowca narzutowego w Zawadach pod Mszczonowem* (1926); S. M a ł k o w s k i, *Sprawy ochrony zabytków przyrody nieożywionej* (1926); J. P a c z o s k i, *Wycieczka do Parku Narodowego w Białowieży* (Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Botanicznego, Warszawa 1925); J. R a f a ł s k i, *Z aktualnych zagadnień dotyczących lasu polskiego* (Poznań 1924); M. S o k o ł o w s k i, *Nauka botaniki w świetle ochrony przyrody* („Przyjaciel Szkoły” 1926, nr 6); S. S e w e r y n i a k, *Puszcza Białowieśka, jako teren łowiecki przed wojną światową* („Las Polski” 1925, nr 6–7); D. S z y m k i e w i c z, *Uwagi o nauczaniu botaniki w szkołach średnich* („Szkoła i Nauczyciel” 1926, nr 1); S. Z i e l i ŋ s k i, *Bory Tucholskie* („Przyrodnik” 1925, nr 9–10); S. Z u b e r, *Z geologii okolic Krzemieńca* („Ziemia” 1926, nr 5), tamże, s. 150–151.

⁹⁷ *Wiadomości bieżące*, tamże, s. 150.

⁹⁸ Wśród tytułów prasy są następujące: „Czas”, „Czyn młodzieży”, „Dziennik Kujawski”, „Dziennik Śląska Cieszyńskiego”, „Gazeta Bydgoska”, „Głos Narodu”, „Głos Nauczycielstwa”, „Echo Warszawskie”, „Głos Zakopiański”, „Goniec Częstochowski”, „Goniec Krakowski”, „Góral”, „Ilustrowany Kurjer Codzienny”, „Kurjer Czerwony”, „Kurjer Lwowski”, „Kurjer Polski”, „Kurjer Poznański”, „Kurjer Warszawski”, „Młody Polak”, „Myśl Narodowa”, „Nasz Lud”, „Neue Lodzer Zeitung”, „Nowa Reforma”, „Nowy Kurjer Polski”, „Ogrodnictwo”, „Orli Lot”, „Postęp”, „Przegląd Turystyczny”, „Przyroda i Technika”, „Słowo Polskie”, „Świat”, „Zapiski Fizjograficzne”, „Ziemia”. Natomiast wśród tytułów prasy zagranicznej, w której są informacje o ochronie przyrody w Polsce są: „Arbeiter Zeitung”, „Ceske Slovo”, „Ceskoslovenska Republika”, „Karpathen Post”, „Le Messenger Polonais”, „Narodni Listy”, „Narodni Politika”, „Rovnost”, „Slovensky Dennik”, „Turistik, Alpinismus, Wintersport”, „Venkov”, „Zoological Society Bulletin”, tamże, s. 152.

⁹⁹ Odczyt W. K u l e s z y p t. *Ochrona Tatr* (listopad 1925 r.).

¹⁰⁰ Odczyty S. S e r a f i n a p t. *Ochrona Przyrody* (17 maja 1925 r.), *Piękno Tatr* (26 listopada 1925 r.), *Nasze leśne zwierzęta* (7 stycznia 1926 r.), *Nasz wierny przyjaciel pies* (12 lutego 1926 r.).

¹⁰¹ Odczyt Cz. O t r ę b s k i e g o p t. *Ochrona Przyrody* (16 grudnia 1925 r.).

licach¹⁰², Katowicach¹⁰³, Krakowie¹⁰⁴, Lwowie¹⁰⁵, Nowym Sączu¹⁰⁶, Poznaniu¹⁰⁷, Warszawie¹⁰⁸, Zakopanem¹⁰⁹ i Zawierciu¹¹⁰.

Zeszyt numer 7 rocznika „Ochrona Przyrody” opublikowany w 1927 r. – podobnie jak poprzedzający, z 1926 r. – rozpoczyna artykuł J. G. Pawlikowskiego na temat tendencji rozwojowych międzynarodowej ochrony przyrody. Autor, rozważając znaczenie ochrony przyrody zarówno ze względu na cel gospodarczy, jak i ze względu na „[...] niegospodarczą [...]” wartość przyrody, uogólnił: „[...] bądź co bądź ochrona dla celów gospodarczych jest ochroną i służy jednocześnie celom idealnym [...] trzeba pamiętać, że ochrona gospodarcza jest w rozwoju historycznym zazwyczaj podłożem, na którym rozwinęła się ochrona dla motywów idealnych [...]”¹¹¹. Chodzi o to, aby sprawa międzynarodowej ochrony środowiska życia, która bazuje jeszcze przede wszystkim na fundamencie „[...] traktatów gospodarczej, a więc egoistycznej natury, wyrastała na propagatorkę bezinteresownego umiłowania oblicza ziemi [...] ale także [...] i na propagatorkę czystego wolnego od fałszu, braterstwa ludów”¹¹².

Autorem interesującego i zarazem ważnego w swojej ekspresji twórczej (oraz wychowawczej zarazem) artykułu jest również A. Wodziczko. Wyjaśniając znaczenie ochrony przyrody, podkreślił, że przyroda „[...] jest wielką wychowawczynią przyszłych pokoleń jako ukochane oblicze naszej Ojczyzny. Z tego

¹⁰² Odczyt M. Sokołowskiego pt. *Parki natury zagranicą i w Polsce* (13 lutego 1926 r.).

¹⁰³ Odczyty: A. Cebulskiego pt. *Ochrona przyrody w Polsce jako idea, jej rozwój i stan obecny* (grudzień 1925 r.) oraz W. Szafera pt. *O organizacji ochrony przyrody w Polsce* (18 marca 1926 r.).

¹⁰⁴ Odczyty: S. Sokołowskiego pt. *Parki natury w Polsce* (12 listopada 1925 r.); A. Kozłowski pt. *Parki narodowe w Polsce* (5 grudnia 1925 r.); S. Kreutza pt. *Pomniki przyrody w Polsce w świecie mineralnym* (18 stycznia 1926 r.); W. Szafera pt. *Zadania i cele ochrony przyrody w Polsce* (styczeń 1926 r.); M. Sokołowskiego pt. *O potrzebie wprowadzenia ochrony przyrody do nauczania szkolnego* (27 stycznia 1926 r.) i pt. *Górskie parki natury w Ameryce* (10 lutego 1926 r.); W. Goetela pt. *Dlaczego nie należy eksploatować granitu tatrzańskiego?* (4 lutego 1926 r.); M. Hillerowej pt. *Puszcza Białowieża* (15 i 16 lutego oraz 18 marca 1926 r.).

¹⁰⁵ Odczyty: S. Krzemieniowskiego pt. *Ochrona Przyrody* (12 lutego 1925 r.); W. Goetela pt. *Dlaczego nie należy eksploatować granitu tatrzańskiego?* (20 marca 1925 r.) oraz B. Fulińskiego pt. *Ochrona Przyrody* (2 kwietnia 1925 r.).

¹⁰⁶ Odczyt S. Krzemieniowskiego pt. *Ochrona Przyrody* (październik 1925 r.).

¹⁰⁷ Odczyty: J. Paczoskiego pt. *O Parku Narodowym w Białowieży* (listopad 1925 r.) oraz A. Wodziczki pt. *Nowe problemy ochrony przyrody w Polsce* (12 marca 1926 r.).

¹⁰⁸ Odczyty: S. Dziubałtowskiego pt. *Rezerваты na Wyżynie Małopolskiej* (13 lipca 1925 r.); B. Hryniewieckiego pt. *Ochrona przyrody u nas i zagranicą* (12 lipca 1925 r.) i pt. *Ochrona Przyrody* (28 marca 1926 r.); K. Karpowicza pt. *Jezioro Świtez jako rezerwat* (12 lipca 1925 r.); J. Paczoskiego pt. *O organizacji badań naukowych w Parku Narodowym w Białowieży* (12 lipca 1925 r.); P. Strumiłło pt. *Współżycie z przyrodą* (28 marca 1926 r.); M. Sokołowskiego pt. *O wartości idei ochrony przyrody dla wychowania i nauczania* (28 marca 1926 r.).

¹⁰⁹ Odczyt M. Sokołowskiego pt. *Ochrona przyrody i współpraca w niej inteligencji* (22 listopada 1925 r.).

¹¹⁰ Odczyt M. Sokołowskiego pt. *Parki natury zagranicą i w Polsce* (20 lutego 1925 r.), tamże, s. 152.

¹¹¹ J. G. Pawlikowski, *Słowo o międzynarodowej ochronie przyrody i jej tendencjach rozwojowych*, OP 1927, z. 7, s. 3.

¹¹² Tamże, s. 9.

zrozumienia zrodziła się idea ochrony przyrody, to jest zachowania w stanie możliwie niezmienionym najpiękniejszych krajobrazów i zabytków wolnej przyrody, jako nowa dominanta w życiu duchowym kulturalnych społeczeństw [...]”¹¹³. Tym bardziej, że ludzkość od około pięćdziesięciu lat rozumiała wartość pierwotnej przyrody, jako „[...] wiecznego muzeum sztuki [...]”, podejmując starania w celu odtworzenia zniszczonego jej piękna (parki leśne).

Pozostałe artykuły zgodnie z ideą przewodnią rocznika poświęcono ochronie środowiska życia, publikując wykaz drzew i krzewów godnych objęcia ochroną w poszczególnych regionach Polski¹¹⁴ oraz ptaków¹¹⁵ i zwierząt¹¹⁶ – nawiązując także do doświadczeń zagranicznych w tym zakresie¹¹⁷ – przede wszystkim norweskich, szwedzkich, duńskich, fińskich, włoskich, niemieckich, austriackich, belgijskich oraz w Rosji, Rumunii, Wolnym Mieście Gdańsku, Estonii, Jugosławii, Japonii, Kongo i na Węgrzech. W dziale urzędowym¹¹⁸ opublikowano obwieszczenia, zarządzenia, wyjątki z rozporządzeń, sprawozdania, a w dziale korespondencyjnym¹¹⁹ nawiązano do twórczości polskich poetów¹²⁰ i naukowców¹²¹ – związanej ze środowiskiem przyrody. W wieńczącym ten rocznik dziale pt. „Wiadomości bieżące” są informacje o odczytach, wykładach, zjazdach dotyczących ochrony przyrody.

W zeszycie ósmym „Ochrony Przyrody” z 1928 r. są liczne fotografie i artykuły o polskiej przyrodzie¹²², rezerwatach¹²³ oraz ich projektach¹²⁴, budowie ptasich gniazd¹²⁵, życiu zwierząt w systemie przyrody¹²⁶. Interesujący artykuł¹²⁷, poświęcony ochronie przyrody w Ludwikowie pod Poznaniem (ozdobiony czarno-białymi zdjęciami natury) napisał A. Wodziczko. Podkreślił, że „[...] stosunek człowieka

¹¹³ A. W o d z i c z k o, *Ochrona przyrody w najbliższej okolicy Poznania*, tamże, s. 56.

¹¹⁴ W. K u l e s z a, *Wykaz drzew i krzewów godnych ochrony w Poznańskim i na Pomorzu*, tamże, s. 9–45.

¹¹⁵ J. S o k o ł o w s k i, *Idea ochrony ptactwa w Polsce dawniej a dzisiaj*, tamże, s. 68–72.

¹¹⁶ W. P o l i Ń s k i, *Znaczenie zoogeograficzne mięczaków Polski i konieczność ochrony ich zespołów*, tamże, s. 45–53; E. S c h e c h t e l, *Norka*, tamże, s. 53–56; A. K o z i k o w s k i, *Chrońmy kreta*, tamże, s. 59–62; J. D o m a n i e w s k i, *Żołna szczurek (Merops apiaster Linn.) i jej występowanie w Polsce*, tamże, s. 62–72.

¹¹⁷ *Ochrona przyrody zagranicą*, tamże, s. 72–95.

¹¹⁸ *Część urzędowa*, tamże, s. 96–118.

¹¹⁹ *Korespondencje*, tamże, s. 119–131.

¹²⁰ Między innymi: Seweryn Goszczyński, Wincenty Pol, Adam Asnyk, Stanisław Ignacy Witkiewicz, Jan Kasprzowicz, Kazimierz Przerwa Tetmajer.

¹²¹ Wśród wielu nazwisk jest Stanisław Staszic.

¹²² E. M a s s a l s k i i K. K a z n o w s k i, *Piaskowce skałki góry Piekło pod Niekłaniem. Opis morfologiczny*, tamże, s. 29–33; S. K r e u t z, *Gipsowe turnie w Gluszkowie pod Horodenką*, OP 1928, z. 8, s. 34–35.

¹²³ J. P a c z o s k i, *Rezerwat cisowy w Puszczy Tucholskiej*, tamże, s. 4–9; J. W o ł o s z y Ń s k a, *O rezerwat nad Piaśnicą*, tamże, s. 16–29.

¹²⁴ W. M i d o w i c z, *Przyszły Park Narodowy na Babiej Górze. Projekt rezerwatu*, tamże, s. 35–46.

¹²⁵ J. S o k o ł o w s k i, *Gniazda ptasie w skrzynkach*, tamże, s. 9–13.

¹²⁶ R. K u n t z e, *Stanowiska szczurka pszczołojada (Merops apiaster L.)*, tamże, s. 13–15.

¹²⁷ Referat został wygłoszony na posiedzeniu Poznańskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. M. Kopernika, następnie opublikowany w „Kurierze Poznańskim” (4 września 1925 r., nr 204) oraz na łamach rocznika OP, tamże, s. 46–53.

nowoczesnego do przyrody wyraża się w społeczeństwach kulturalnych w coraz silniejszym rozwoju idei ochrony przyrody. Dążeniem jej jest zapewnić tak obecnym jak przyszłym pokoleniom korzystanie z możliwie nieumniejszonych wartości wychowawczych, estetycznych i naukowych, jakie przedstawia dla człowieka wolna rodzima przyroda [...]”¹²⁸.

Na łamach omawianego numeru rocznika zapoznano czytelników z problematyką ochrony przyrody zagranicą – we Włoszech, Niemczech, Finlandii, Norwegii, Hiszpanii, Japonii, Afryce Południowej, Afryce Środkowej, Indiach Holenderskich i w Brazylii. W części urzędowej opublikowano zakazy polowania, „[...] ustanowienia rezerwatów [...]”, wyjątki z rozporządzeń dotyczących ochrony przyrody oraz rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej w tym zakresie.

Inny przykład stanowi opublikowane pismo, skierowane do Delegata Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do Spraw Ochrony Przyrody przy ulicy Lubicz 46 w Krakowie w sprawie konkursu na prace z zakresu ochrony przyrody. Z pisma wynika, że w budżecie na rok szkolny 1928/1929 zarezerwowano kwotę 1500 zł na nagrody konkursowe – za wypracowania nauczycieli na temat *Zabytki przyrody najbliższej okolicy* (które będą wypłacane po przesłaniu do Ministerstwa listy osób przedstawionych do nagrody)¹²⁹.

W opublikowanym także okólniku Kuratora Okręgu Szkolnego Poznańskiego z 19 kwietnia 1928 r. poinformowano czytelników, że Komitet Ochrony Przyrody w Poznaniu, za zgodą Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego, ogłasza konkurs na pracę pt. *Jakie są zabytki przyrody okolicy i jak wyzyskać je w nauce szkolnej?* Konkurs ogłoszono z myślą o wszystkich nauczycielach publicznych i prywatnych szkół powszechnych, wydziałowych, średnich i seminariów¹³⁰ Okręgu Szkolnego Poznańskiego, a Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przyznało na ten cel nagrody pieniężne¹³¹. Konkursowe jury stanowili: prof. dr W. Szafer (Delegat Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do Spraw Ochrony Przyrody), Bernard Chrzanowski (Kurator Okręgu Szkolnego Poznańskiego), K. Węgiel (Naczelnik Wydziału I Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego), prof. dr A. Wodiczko (przewodniczący Komitetu

¹²⁸ A. W o d z i c z k o, *Wielkopolski Park Natury w Ludwikowie pod Poznaniem. Karta z historii „szyfrowych prac” ruchu ochrony przyrody w Polsce*, tamże, s. 47.

¹²⁹ Konkurs na prace z zakresu ochrony przyrody. Pismo Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie, z dnia 19 marca 1928 r. (N. IV N-1725/28). Przedmiot: Nagrody konkursowe za prace z zakresu ochrony przyrody. Odpowiedź na pismo z 13 lutego 1928 r. (Nr 153/28), podpisane następująco: za Dyrektora Departamentu L. Buszkowski (–) Naczelnik Wydziału. Za zgodność z oryginałem, tamże, s. 92.

¹³⁰ Podkreślono, że konkurs został skierowany nie tylko do nauczycieli przyrody („[...] specjalistów przyrodników [...]”), lecz do wszystkich nauczycieli oraz dyrektorów i inspektorów szkolnych, którzy interesują się „[...] szczerze [...]” ochroną przyrody. Prace konkursowe należało przesłać przed 1 listopada 1928 r. na adres Komitetu Ochrony Przyrody w Poznaniu, przy ulicy Słowackiego 4–6. Por. A. W o d z i c z k o, *Konkurs Komitetu Ochrony Przyrody w Poznaniu (Okólnik Kuratora Okręgu Szkolnego Poznańskiego z dnia 19 kwietnia 1928 r. Nr O. 3935/280)*, OP. Organ Państwowej Rady Ochrony Przyrody, 1928, z. 8, s. 92.

¹³¹ Nagroda pierwsza – trzysta złotych, druga – dwieście złotych, trzecia – sto pięćdziesiąt złotych, czwarta – sto złotych, tamże.

Ochrony Przyrody w Poznaniu), Jerzy Szulczewski (profesor Państwowego Seminarium Nauczycielskiego w Poznaniu).

Konkurs ogłoszono w celu „[...] poznania zabytków przyrody i ratowania ich przed zagładą, a wśród nauczycielstwa [...] zainteresowania się ideą ochrony przyrody, poznania cennych jej zabytków i umiejętne wyzyskanie ich przy nauczaniu i wychowaniu w myśl nowoczesnych zasad regionalizmu”¹³². Wyjaśniono, że chodzi o szczegółowy opis okolicznej przyrody lub dowolnie wybranego obszaru Wielkopolski – z mapami, szkicami, fotografiami lub rysunkami oraz z informacją do kogo należą opisane zabytki i jak należy je chronić przed zniszczeniem wraz z planem wykorzystania opisanych dóbr przyrody w realizowaniu procesu dydaktyczno-wychowawczego w szkołach.

Rocznik „Ochrona Przyrody” z 1928 r. wieńczy dział pt. „Wiadomości bieżące”. Wśród ogłoszonych w tej części licznych informacji, uwagę zwracają syntetycznie ujęte sprawozdania, m.in. z obchodzonego 12 maja 1928 r. Dnia Ochrony Przyrody w Gimnazjum VII w Krakowie (zorganizowanego przez „Koło Krajoznawcze” i „Koło Przyrodnicze” działające w tej szkole). Obchody rozpoczęto przemówieniami uczniów z klas VI i VII, które zostały poświęcone znaczeniu idei ochrony przyrody oraz rezerwatom przyrody na Pomorzu. Następnie zaprezentowano „[...] pokaz pięknych przeźroczy z różnych dziedzin ochrony przyrody, jak np.: park w Yellowstone, park w Tatrach, nasze pomniki i zabytki przyrody [...]”¹³³, które udostępnił uczniom W. Szafer.

Interesujący przykład stanowi również krótkie sprawozdanie ze „Święta wiosny” w Zamościu, które zorganizowano (po raz drugi) staraniem „Kółka Miłośniczek Flory”¹³⁴ 26 kwietnia 1928 r. Obchody rozpoczęto odezwą wzywającą wszystkich mieszkańców miasta do uroczystego powitania wiosny oraz opublikowaniem dodatku w dzienniku „Ziemia Zamojska” zawierającym kilka artykułów z zakresu ochrony przyrody. W obchodach „Święta wiosny” udział wzięło bardzo dużo młodzieży, ponieważ Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego zezwoliło na uczestniczenie w tej uroczystości wszystkim szkołom Zamościa. Zrealizowano pogadanki szkolne o znaczeniu zadrzewiania Polski, nabożeństwo, po którym zasadzono „Drzewo Zgody” na cmentarzu kościelnym, odbył się także koncert¹³⁵.

W opublikowanym sprawozdaniu z działalności „Kółka Ochrony Przyrody Ojczystej im. A. Dygasińskiego” przy Żeńskim Seminarium Nauczycielskim im. św. Kingi w Starym Sączu poinformowano czytelników „Ochrony Przyrody”, że Kółko powstało w 1927 r. i było prowadzone przez Siostrę Zakonu Klarysek. W ramach jego działalności odbyły się dwie wycieczki oraz wygłoszono sześć referatów, poświęconych (m.in.) znaczeniu parków narodowych, ochronie ptaków i zwierząt¹³⁶.

¹³² Tamże.

¹³³ *Dzień Ochrony Przyrody w Gimnazjum VII w Krakowie*, OP 1928, z. 8, s. 127. Por. „Orli Łot” 1928, nr 7 i 8.

¹³⁴ „Kółko Miłośniczek Flory” powstało w 1926 r. – przy Państwowym Seminarium Nauczycielskim Żeńskim w Zamościu (z inicjatywy Pani Dyrektora Szkoły). Por. *Święto wiosny w Zamościu*, OP 1928, z. 8, s. 127.

¹³⁵ Tamże.

¹³⁶ *Sprawozdanie z działalności Kółka Ochrony Przyrody Ojczystej im. św. Kingi w Starym Sączu*, tamże, s. 128.

W sprawozdaniu z działalności „Kółka Ochrony Przyrody Ojczystej im. M. Kopernika” przy Państwowym Seminarium Nauczycielskim Męskim w Starym Sączu – jego prezes M. Chrostowski oraz sekretarz J. Chmura napisali, że w czesurze od września 1927 r. do września 1928 r. odbyło osiemnaście posiedzeń. Podczas spotkań 82 członków wygłoszono referaty o treści przyrodniczej, z uwzględnieniem ochrony przyrody, pt. *O ochronie przyrody u nas i zagranicą, Stan ochrony przyrody w chwilach obecnych*. Odbyły się także odczyty publiczne nt. *Chrońmy ptactwo pożyteczne, Konieczność ochrony przyrody*. Poza tym zorganizowano wycieczki w góry (przeważnie podczas wakacji), na podstawie których uczniowie sporządzali notatki oraz uświadamiali okoliczną ludność o konieczności ochrony przyrody w Polsce, „a nawet inteligentów wyrzynających swoje monogramy na wiekowych lipach, przyczem trzeba było nawet używać pomocy policji [...]”¹³⁷.

W sprawozdaniu – powołanego 12 marca 1928 r. – „Kółka Ochrony Przyrody” gimnazjum męskiego w Chełmnie ogłoszono, że w okresie sprawozdawczym z pierwszych miesięcy działalności odbyły się dwa wykłady – pt. *Potrzeba ochrony przyrody i Rezerваты na Pomorzu*. Poza tym na każdej lekcji przyrody i na wycieczkach poruszano zagadnienia dotyczące ochrony przyrody „w tym kierunku, by uczniowie głęboko ją pokochali”¹³⁸ – z planem realizowania tej problematyki w następnym roku szkolnym 1928/1929.

W sprawozdaniu z działalności utworzonego 16 września 1927 r. „Gimnazjalnego Koła Miłośników Przyrody” w Świeciu nad Wisłą przekazano, że nowo powstałe Koło, liczące ponad 70 członków, ma na celu pogłębienie wiedzy o przyrodzie poza szkołą, poznanie ojczystej przyrody wraz z jej ochroną oraz pielęgnowaniem szkolnego ogrodu (także dla celów doświadczalnych) i pasieki. Podczas zebrań, które odbywały się raz w miesiącu wygłoszono kilka referatów pt. *Piękno w przyrodzie, Przygotowanie się drzew do snu zimowego, Ochrona przyrody ojczystej, Akwarjum i terrarium, Znaczenie pszczelnictwa*. Członkowie Koła urządzili czytelnię oraz zorganizowali wycieczki krajoznawcze w celu zwiedzenia lasu i jego okolicy. Poinformowali również czytelników „Ochrony Przyrody”, że planują uczestniczyć w Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu, a następnie założyć ogród biologiczny i stację meteorologiczną oraz kupić mikroskopy¹³⁹.

Zgodnie z układem treści rocznik z 1928 r. wieńczy dział pt. „Wiadomości bieżące”. Są w nim informacje o czasopismach, w których opublikowano artykuły¹⁴⁰ i recenzje¹⁴¹, a także ogłoszono konkursy na prace z zakresu ochrony przyrody¹⁴².

¹³⁷ J. Chmura, M. Chrostowski, *Sprawozdanie z działalności Kółka Ochrony Przyrody Ojczystej im. M. Kopernika przy państwowym Seminarium Naucz. Męskim w Starym Sączu*, tamże, s. 128.

¹³⁸ W. Słaby, *Sprawozdanie Kółka Ochrony Przyrody gimn. męsk. w Chełmnie z pracy w ciągu pierwszego półrocza t. j. od 12 III – 22 VI 1928*, tamże.

¹³⁹ A. Wegner, *Sprawozdanie z działalności Gimnazjalnego Koła Miłośników Przyrody w Świeciu nad Wisłą*, tamże.

¹⁴⁰ Wśród tytułów periodyków, w których opublikowano artykuły dotyczące ochrony przyrody są: „Przegląd Pedagogiczny” 1927, nr 20; „Przegląd Turystyczny” 1927, nr 7–8; „Słowo Polskie” 1927, nr 342 (z 5 grudnia 1927); „Przyjaciół Szkoły” 1928, nr 12; „Turysta” 1928, nr 1; „Ziemia” 1928, nr 5 (z 1 marca 1928).

¹⁴¹ „Szkoła i Wiedza” 1928, nr 7.

¹⁴² „Przyjaciół Szkoły” 1928, nr 11 (z 5 kwietnia 1928). Por. *Wiadomości bieżące*, tamże, s. 139.

Podsumowując – na podstawie analizy rocznika „Ochrona Przyrody” (kryterium chronologiczne) można uogólnić, że na jego łamach w latach 1920–1928 przeważały liczne artykuły naukowe, dotyczące ochrony przyrody oraz wartości środowiska naturalnego w Polsce i zagranicą. Są to artykuły napisane przede wszystkim przez przyrodników. Służyły cenną pomocą jako środek dydaktyczny w procesie edukacji ekologicznej młodzieży w Drugiej Rzeczypospolitej – a więc w kształtowaniu wiedzy o środowisku życia, systemie przyrody oraz woli pozytywnego działania wraz z ekologiczną troską (wrażliwością) o ochronę pierwotnej przyrody, zwłaszcza ojczystej. Trzeba podkreślić, że w Drugiej Rzeczypospolitej edukację ekologiczną ściśle łączono z ideą ochrony przyrody, co także egemplifikuje omawiany rocznik.

Dzięki opublikowanym artykułom czytelnicy poznali również pojęcia: „ekologia”, „ochrona przyrody” oraz ich znaczenie w procesie kształtowania postaw ekologicznych społeczeństwa polskiego. Co cenne, mogli zrozumieć (zwłaszcza nauczyciele), że ochrona przyrody to problem przede wszystkim edukacyjny¹⁴³, związany z procesem wychowania społeczeństwa polskiego do cenięcia ponadmaterialnej wartości przyrody oraz postaw ekologicznych w harmonii z przyrodą. Ale trzeba także podkreślić, że rocznik „Ochrona Przyrody” pełnił nie tylko funkcję edukacyjną, lecz także edukacyjno-informacyjną. Na jego łamach informowano czytelników o przepisach prawa międzynarodowego, publikacjach naukowych i popularnonaukowych (polskich, zagranicznych), poświęconych ekologii, problematyce ochrony środowiska życia oraz o konferencjach naukowych, wykładach, odczytach, ekologicznych konkursach, stowarzyszeniach miłośników przyrody – działających w wielu szkołach na obszarze Drugiej Rzeczypospolitej.

¹⁴³ Na ten temat pisali przede wszystkim: Jan Gwalbert Pawlikowski, Marian Sokołowski, Adam Wodiczko.